

Kulle- ja rantanuottakalastus Tornionjoella

Pia Suonvieri

(Kuva: Reino Kainulainen, Tornionlaakson maakuntamuseo)

Pia Suonvieri

Kulle- ja rantanuottakalastus Tornionjoella

Kirjoittaja: Pia Suonvieri
Taitto ja kuvitus: Arto Huhta
Tornionlaakson kesäsiika -hanke

2018

Paino: Erweko Oy

Sisällys

1. Kulle- ja rantanuottakalastus Tornionjoella.....	7
1.1 Kulleapaja	9
1.2 Kulteen eli apajan veto	11
1.3 Rantanuottakalastus	13
1.4 Kalastus rantanuotalla	13
1.5 Kalasaalis ja sen hyödyntäminen	15
1.6 Kalojen säilytys	16
1.7 Perinteen ylläpito	17
Lähteet.....	19

Kullepyyntiä Karunginjärvellä heinäkuussa 1962 (Kuva: Reino Kainulainen, Tornionlaakson maakuntamuseo)

1. Kulle- ja rantanuottakalastus Tornionjoella

Tornionjoen kalastus on ollut erityisen tuottoisaa. Jo keskiajalla se oli yksi Pohjoismaiden parhaimmista. Kalastus on vaikuttanut merkittävästi Tornionlaakson pysyvän asutuksen syntyyn, mikä vilkastui vuonna 1323 solmitun Pähkinäsaaren rauhan jälkeen. (John Granlund, 1969.)

Vilppu Lakkapää, Alkkula: "Ihminen on ollu alkuajoista lähtien lihan ja kalan syöjä. Sillon sitä haethaan semmosia paikkoja että missä sulla on lähelä kummakki tämmöset käyttöoikeudet jakyllä seihmissilmä on halunnumaisemaaki. Tornionjoki on vaaralain kainalossa, mitäs kauniimpaa paikkaa voi olla."

Varsinkin lohta mutta myös siikaa pyydettiin liikkuvilla verkoilla, joita kutsuttiin nimellä "kulle", "kulth" tai "kolknot". Kulleverkko on poveton nuotta, joka on korkeintaan 120 syltä pitkä ja 9 kynnärää syvä. Verkkoa vedettiin jokea pitkin kahden veneen välissä virtauoman keskeltä erityisillä apajapaikoilla. Vedon loppuvaiheessa, jopa 1,5 kilometriä pitkän "heiton" aikana, veneet soudettiin yhteen ja nuotan molemmat laidat vedettiin vuorotellen yhteen kytkettyihin veneisiin. Lopuksi oli jäljellä noin 10 syltää verkkoa, joka punottiin yhteen pussimaiseksi peräksi ja nostettiin veneisiin saaliin kanssa. (Furmark 1970-luku)

Ruotsinkielinen nimi *kolk* on luultavasti lainattu suomen kielen sanasta *kolkka*. Vilkunan mukaan *kolkka* on alun perin tarkoittanut puista verkon osaa (nuija, pölkky), joka on ohjannut verkkoa virrassa (vrt. saarua). Suomen kielen sana *kolkka* on siten alettu käyttää tietynlaisesta nuottatyypisestä pyyntivälineestä; tästä on merkintöjä vanhoissa asiakirjoissa. (Svenska Akademiens Ordbok 2018.) Suomen kieleen kulle vakiintui nimityksenä verkkopyydystä tarkoittavan *kolkan* tilalle. *Kolkka*-termi jäi kuitenkin käyttöön Ruotsin puolella. (Vilkuna 1975, 264–271; Posti 1978, 64.)

”Kulle”- tai ”kulth”-sanan merkitys voidaan johtaa Pohjanmaalla käytettyyn sanaan ”kultaa” = koota yhteen / kalastaa jotakin nesteestä (Y.H. Toivosen artikkelin mukaan), mutta sanalla on ikivanhat suomalaisugrilaiset juuret. Pohjoissaamesta löytyvät vastaavat sanat ”kåldet” ja ”kåldetit” merkityksessä sihdata, vetää verkkoa/nuottaa sekä ”gol/det” merkityksessä juurtua. Karjalan kielessä esiintyvät verbit ”kuultaa” ja ”kuullattaa” sekä sana ”kuulle” = pieni nuotta/verkko. (Vilkuna 1975, 274; Posti 1978, 61–66.) Lohenpyynti kulteella on ollut tuottoisaa. Kalastajat yhdistävätkin joskus kulteen ”kullan arvoon”. Tälle merkitykselle ei etymologisessa tutkimuksessa näytä olevan vahvistusta, vaikka se muutoin kiinnostavaa perimätietoa onkin.

”Kullekalastuksella” on tarkoitettu kalastusta erityyppisten nuottavälineiden kuten esimerkiksi rantanuotalla kalastusta. Rantanuottakalastusta käsitellään tuonnempana omassa kappaleessaan. Rantanuottaa voidaan myös verrata maanuottaa tai inaan. Sana *ina* on peräisin Ruotsista, mutta se on ominaisuuksiltaan samanlainen kuin rantanuotta ja sen käyttötapa on sama. *Ina* käytettiin saaristokalastuksessa 1500-luvulla. Vielä 1930-luvulla *in*anuotalla kalastettiin siikaa Pirkkiön ulkopuolella. Samankaltaisia heittoverkkoja kutsutaan eri nimillä eri paikkakunnilla. Syksyllä käytettiin eräänlaista ajoverkkoa, ”saarua” tai ”kulkuverkkoa”, jossa lohi pyydettiin ”silältä”. Tornionlaaksossa muistetaan edelleen kaikki kolme kalastusverkkoa. (Furmark 1993.)

Kulteella kalastettiin etupäässä Ruotsin ja Suomen Karungin suvantopaikoissa ja ainakin myöhemmin 1900-luvulla myös Hietaniemessä, Vitsaniemessä, Päckilässä sekä Pekanpäässä ja Kainuunkylässä Suomen puolella. Näissä kylissä jotkut kalastajat käyttivät kulletta vielä tänä päivänä. Kainuunkylässä, Hietaniemessä, Vitsaniemessä ja Päckilässä kalastajat ovat käyttäneet rantanuottaa aiemmin, ja vanhimmat kalastajat muistavat myös, kuinka kulle tuli heidän käyttöönsä luultavasti Karungista. 1960-luvulla alettiin käyttää kevyempää, nailonista valmistettua kulkuverkkoa, joka nykyään suureksi osaksi korvaa kulteen ja rantanuotan. Työvälineet ja erilaisten nuottien muotoilu on muun muassa mukautettu apajaan sopivaksi, ja erilaisia välineitä on käytetty kalastusseason aikana veden korkeuden, sään ja kalan käyttäytymisen mukaan. Innovaatiot ovat syntyneet kalastuksen helpottamiseksi. Kulkuverkon hyvä mutta osittain ehkä myös huono puoli oli se, että kalastuskuntaa ei enää tarvittu, koska kalastuksen pystyi hoitamaan kahdestaan tai aivan yksinkin.

Pentti Myllymäki, Karunki: ”Mie en muista kuka soli se oikein vanha, no tuossa Ruottin puolella Kankhaanrannan Pekka, se selitti että se vaari oli jo porissu että suomalaiset on heittäny kulletta, jonkulaisila verkoila.”

Kulteen rakenne ja alkuperäinen käyttötarkoitus osoittavat, että on kyse ikivanhasta kalastustavasta, jonka juuret johtavat esihistorialliseen aikaan. Kulleverkko on kevyt, tarkoituksenmukainen ja eri kalastuspaikkoihin muunnettavissa. Sen rakentaminen ja käsittely vaatii tosin hyvää ammattitaitoa niin, että joen alati vaihtuvia olosuhteita ja veden korkeutta voidaan hallita. (Sirelius 1906.)

Kalastusta on harjoitettu kalastuskunnissa, jotka muodostuivat kylän talollisista osakkaista. Kalastusoikeus on voitu väliaikaisesti myös myydä ulkopuoliselle, jos sellaiseen on ollut tarve ja kalastuskunta on sen hyväksynyt. Suomalaiset ja ruotsalaiset ovat järjestäneet lakien ja säännösten puitteissa yhteisen apajan pyyntiä hyvin sopivasti. Kalastus, apajan huolto ja ylläpito ja erilaiset yhteiset toimet juhlineen ja arkisine askareisineen ovat vahvistaneet rinnakkaiseloja kahden valtakunnan rajajoella. Naisetkin ovat osallistuneet aika ajoin jopa itse kalastamiseen, varsinkin sotien aikoina Suomen puolella. Kalastus aloitettiin ennen juhannusta, ja joka talolla oli oikeus hakea niin sanottu ”juhannuskala”. Perinteinen kulttuurikalastus on yksi vahva osa tornionlaaksolaista yhteistä identiteettiä, ja sillä on edelleenkin tärkeä rooli jokivarressa. (Torikka 2011, 90.)

Kullepyyntiä Karungissa 1950-luvulla; kuvassa Pentti Myllymäki (Kuva: Pentti Myllymäki)

Seppo Niemi, Ylitornio: "Kyllä se aluksi oli mieleistä, mutta kun toiset kaverit jäit sinne törmälle ja piti lähteä yöksi sinne, kyllä sitä kaipasi muutaki ko lohen kalastusta koko kesän. Sitähän aina joutui lähtemään, ja sehän monasti alko juhannuksen jälkhiin, ko vesi alkoi olla sen verran matalalla, että sitä voi lähteä. Tai sitten alehtiin juhannuskalaa, on aina yritetty pyytää, jos vesi ollut sopivalla hollilla. Mutta sitten juhannuksen jälkheen siellä on kuukauven joutunut asumaan melkein."

Vilppu Lakkapää, Alkkula: "Monesti oli sillälaila että veljekset asui jaettua taloa, sammaa taloa omaa huushollia, toinen poika toisessa huushollissa. Mutta nämä velipojat oli lyöhnee yhteen että tehään yhteinen nuotta, korjataan yhteisesti se ja pyydetään yhteisesti. Ja oliko vaikka jääny päätalolta niin että sie omistat siitä nuotastapuolet jamieomistan puolet ja jakautukose kolmen velipojan kesken, vai kahen velipojan ja siskon kesken. Se oli kuitenkin sen talon nuotta jolla pyydettiin."

Seppo Niemi, Ylitornio: "Kesällä kun tulee semmonen sopiva lämmin ilma, niin tuntuu että haluttaa lähteä kalale, että nyt kala liikkuu. Varmaan siinä on kaikkia jännityksiä mitä siihen kuuluu siihen hommaan. Ne kuuluu siihen." "Ja sitten ko ensimmäisen kalansainiin, sanoettase on mukavatunne, kose sielävavan päässä ja ko se on verkossakin, on aivan ko mies olis. Aika voimakas kala, tuommonen iso lohi."

1.1 Kulleapaja

Kulleapajat sijaitsevat jokien suvantopaikoilla ja karien välisissä syvänteissä. Ne saattavat olla parinkin kilometrin mittaisia. (Naskali, 1993, 31.) Rantanuottaa voitiin vetää myös kivettömissä virtapaikoissa. Veden korkeus on kalastuksessa avainasemassa. Yleensä liian korkea vesi haittaa kalastusta, joskin myös liian matalalla oleva joki hankaloittaa pyyntiä. Veden korkeuden olisi oltava sopiva juuri kullekin apajalle, jotta se olisi mahdollisimman suotuisa.

Apajapaikoiksi kutsutaan vesipohjia, joissa nuotanveto suoritetaan. Kulteen apajaksi sopivat tasapohjaiset, kaikista mahdollisista esteistä kuten kivistä, uppotukeista ja haoista vapaat hiekkapohjat. Tulvat, maankohoaminen ja ihmisen aiheuttamat muutokset vesien pohjissa vaikuttavat apajapaikkoihin. Niinpä ne ovat saattaneet vuosien saatossa myös muuttua. (Vuento, 1990, 100.)

Esimerkiksi Karungissa apaja on lyhentynyt siitä, mitä se oli 1900-luvun alkupuolella. Korkean veden aika ei ollut kullepyynnille suotuisa. Myöskään rantanuottaa ei voitu vetää, jos nuotan kääntöpaikka oli veden alla. Kovat tulvat saattoivat lohkoa jokitörmää, ja jokeen joutunut turve ja kasvillisuus haittasivat kalastusta. Kalastajat tekevät myös erilaisia huolto- toimia joen pohjan entisöimiseksi. Joka kevät apaja puhdistetaan ylimääräisistä esteistä. Huoltotyössä käytetään kettinkiä, verkkoja ja joskus palkataan sukeltaja apuun. Toimenpiteet tehtiin ja tehdään edelleenkin suomalaisten ja ruotsalaisten yhteistyössä.

Apajapaikka ja apajan vetokohta voidaan erottaa kahdeksi erilliseksi paikaksi. Paikkaa, jossa nuotta nostetaan vedestä, kutsutaan nostimeksi. (Sirelius 1906, 148.) Kulteen vetoa on harjoitettu Tornionlaaksossa ainakin Suomen ja Ruotsin Karungin, Pekanpään/Päkkilän, Armassaaren/Vitsaniemen/Kainuunkylän/Hietaniemen, Niemisen/Luppion ja Hannukkalan apajilla.

Reijo Välimaa, Pekanpää:
 ”Soon pyyetty eri apajilla, mitä tänä päivänä pyyethään, ko alun perin siitä meillä on nimiki Apajasaari, ko siinä on ollu uskottavasti ensimmäinen apaja. Sitten on ollu vanhastaan Pokholmin (Pukulmi, Bockholm) apaja ja sitte on ollu meriputhaassa jokka joku sotkeva Kultaniithyyn mutta soon kaks eri asiaata olemassa kokonaan.”¹

Kullekalastaja Reijo Välimaa, Pekanpää (Kuva: Pia Suonvieri)

Juho Harila, Tengeliö:
 ”...mie olen hommannu siitä paperia niin kyllä se näin vanha on. Siinä ei ole semmoset rannat että siinä vois heittää muula ko kultheela...sehän on jyrkkä reuna. Taikka väylähän muuttellee aina, niinko sie sanoit äsken niistä apajista, että missä soon, niin sehän on ko ajatuslumi ko mettiämmä kaikki että se saattaa olla tänä kesä 10 metriä 20 metriä eri paikassa se apajapaikka ko hiekat vaihtellee.”

Juho Harila (Kuva: Jarno Niskala)

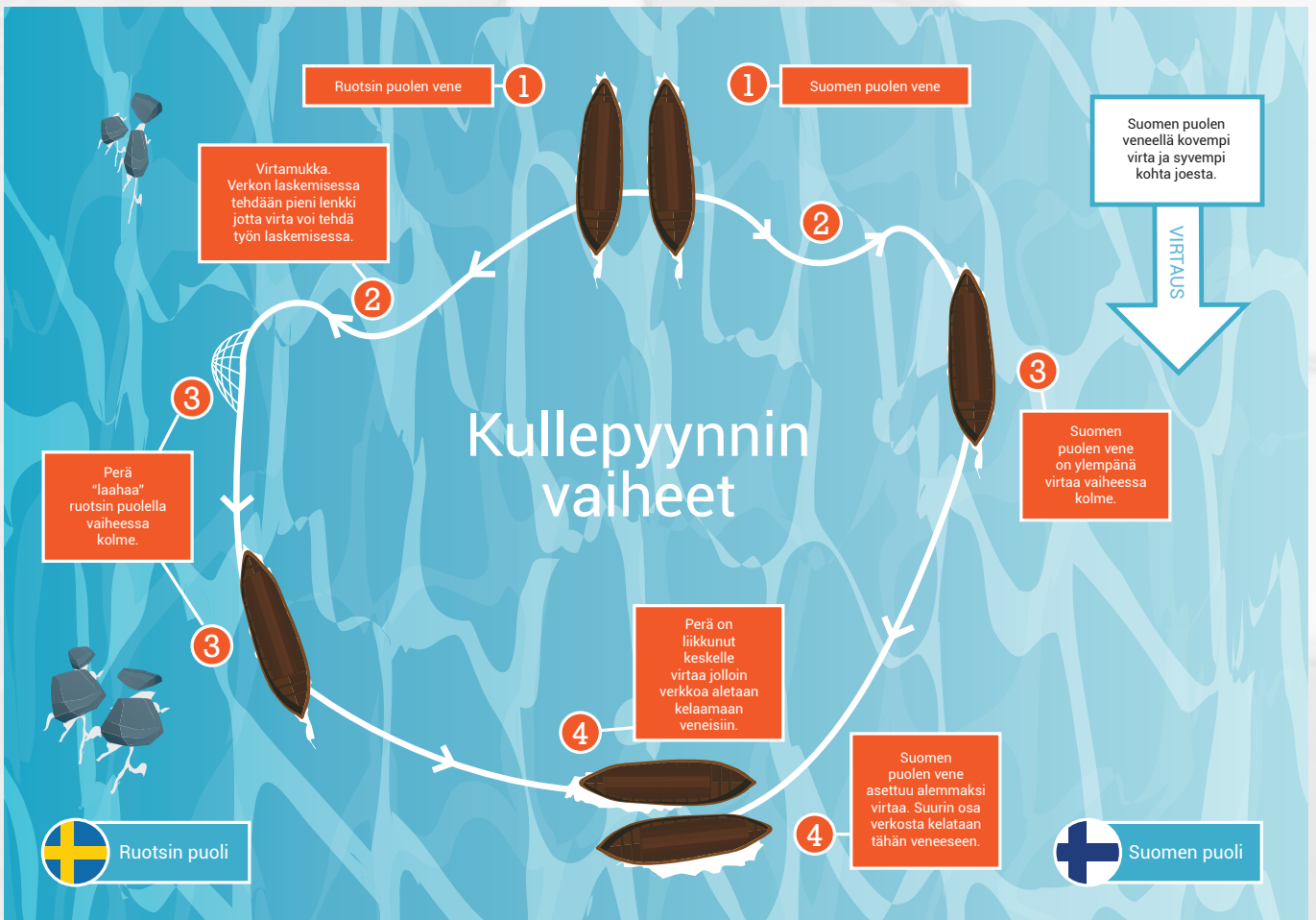
Vilppu Lakkapää, Alkkula: ”Koska tämä oli uittojoki tämä oli vähän semmosta niin että uiton puita puutti sinne kiini johonki hiekkään ja tuli uppopuita, ne olivat pahimpia repijöitä. Joskus piti sanottasko ensimmäisiä kevään heittoja heittää sillälaila että menthiin vain semmosela ketjula että siinä ei ollu muuta, kettinkiä laskettiin jokeen ja koitettiin onko tällä välillä, mikä apajan pituus on, niin onko tullu mithään semmosia, jäät kuljetti kiviä ja kuljetti kantoja ja kaikkia. Kyllä väylän apajapaikat oli aina kevätkunnostusta vaila.”

¹ Apaja on nimetty usein sitä lähellä olevan saaren mukaan. Pukulmin eli Bockholmin apajaa pidetään vanhana apajana. Apajan läheisessä Bockholmissa eli Pukkisaareessa on mahdollisesti ollut verkkopukkeja, joissa nuottia on voitu kuivattaa (JN). Kultaniityn apajan ja saaren nimi viittaa puolestaan vahvasti kulteeseen. Vanhoilla kalastajilla on muistitietoa siitä, miten Kultaniityt otettiin käyttöön, ja apajan ikää ei ole pidetty niin vanhana. Kultaniityn apaja mainitaan Tornionjoen apajapaikkaselvityksessä uittoa varten 1880-luvulla (Grape & Tiger 1885). Osa paikallisista pitää myös mahdollisena, että kulletta olisi käytetty joillain Ylitornion alueen suvantoapajilla aiemmin, mutta se olisi jäänyt jossain vaiheessa pois käytöstä. Kolk-termin käyttö myös muiden verkkopyydysten kuin kulteen yhteydessä tekee asiasta tulkinnanvaraisen.

1.2 Kulteen eli apajan veto

Apajan vetoon kuuluvat seuraavat toimet: potkeminen, vetäminen, nostaminen ja trumpsaaminen tai tarpominen. Potkeminen tarkoittaa kulteen ja köysien vesille heittämistä. (Sirelius 1906, 145.) Heittovaiheen lopussa verkon loppupäähän muodostetaan niin sanottu ”virtamukka”, joka on eräänlainen mutka, jotta verkko kulkisi paremmin virran mukana. Paikan virtauksesta riippuen verkkoa heitetään toisesta veneestä enemmän, esimerkiksi Karungissa ulkopuolen veneestä vain noin parikymmentä metriä ja loput 160 metriä kiesipuolen venheestä. Samoin virtamukka vaikuttaa enemmän juuri ulkopuolen verkkoon. Kiesipuolessa virtamukka katoaa aika äkkiä alun jälkeen. Tämän jälkeen kulteen annetaan ajelehtia kahden veneen välissä U:n muotoisena, yleensä noin kilometrin verran myötävirtaan, jonka jälkeen veneet vedetään yhteen. Vetämisen aikana köydet lapetaan nostimelle yleensä käsin. Toimitus on tehtävä yhtäjaksoisesti, jotta kalat eivät pääsisi puikahtamaan reisivetikon harvoista silmistä läpi. Köysiä myös lyödään säännöllisin välein veteen, niin että kalat jäisivät apajaan. Nostamisvaihe on itse nuotan tai perän lappamista nostimelle. Tässä vaiheessa on toimittava ripeästi varsinkin, jos kalasaalista vaikuttaa olevan. Trumpsaus tai Karungissa käytetty tarpominen on veden porskuttamista sauvalla. Trumpsauksesta muodostuvien ilmakuplien tarkoituksena on säilyttää kaloja nostimen puolelta perään niin, etteivät kalat pakenisi esimerkiksi veneen alta. Trumpsaus/tarpominen aloitetaan nostamisen aikana rauhallisesti ja kiihdytetään kii-vaammaksi lähemmäs perää tultaessa. (Sirelius 1906, 145-146.)

Esa Ojanperä, Karunki: ”Ne veethiin sinne etuvenhheeseen kumpiki näin ris-tiin, sitte laskethiin se peräverkko tuohon päälle ja siinä alethiin punohmaan. Se punoethiin semmoseksi köyeksi. Suomen puoli piti punoa näin Suohmeen päin ja Ruottin puoli Ruothiin päin. Etuverkot olit harvempia, näe ne menit pienemmät kalat etuverkosta takemphaan verkhoon. Se tuli se taaja verkko ulkopuolele sen pussin.”

Kullepyynnin vaiheet. (Kuva: Arto Huhta.)

Pentti Myllymäki, Karunki: "Se sitte loppu tarpominen ko saahaan ristiin veettyä se verkko. Alussa tarvothaan ko veethään, ettei ne tule siihen reikhään. Ko on oikein komea aurinkoinen päivä, niin sen näki tuossa kiekassa, ko lohet kiersit näin ympäri verkkoa, ne ei menheet verkkoon ko aivan viime tingassa, aivan lopussa ko muuta konstia ei ollu. Olen nähny, että siinä oli kala, mutta ei siinä ollu ko nostethiin, se pääsi karkhuun sieltä verkon alta jostaki, näe ko kova hinku on tuone pohjosseen."

Kulteen veto alkaa; edessä Johan Janne Sammeli, hänen takanaan Hjalmar Hellberg (Kuva: Haaparannan kaupunki, Kalastusmuseo)

Veneen perää pitävä perämies on kulleoperaation päällikkö. Molemmissa veneissä on perämiehet. Karungissa Suomen puolen venettä kutsutaan ulkopuolen veneeksi ja Ruotsin puolen venettä kiesipuoleksi. Nimitys "kiesiä" on peräisin saamen kielestä ja tarkoittaa punomista. (Sirelius 1919-1921, 174-175.) Soutaja on tietysti oltava ja pari apuria, kun aletaan nostotoimiin.

Lennart Mansikka, Päkkiä: "Sitte ko kullehomma tuli siihen vaaitiin kuus miestä siihen, sehän oli lautahomma silloin, ja alunperin oli kivikopat, sitte tulit sinkilökahvat sitte siihen painoksi. Ja ko nykyajan kampeista teki kultheen, niin kaksi miestä sillä pyytää mutta ei eläkeläisiä, silloin pittää olla jo kolme."

Kullemiehet Lennart Mansikka ja Birger Sundelin, Vitsaniemi (Kuva: Pia Suonvieri)

Esa Ojanperä ja Pentti Myllymäki, Karunki: "6 miestä piti olla. Verkot aika raskaita. Sauvonmiehiä ko tarvithiin ei ollu kuuskaan liikaa."

Vilppu Lakkapää, Alkkula: "Alkkulasta oli sitte Ahon, Kauman ja Lakkapään yhteinen nuotta, ne oli tehneet tämmösen sidosryhmän että niit oli kolme taloa heittämissä sitä, siinä oli poikia ja tyttöjä, mutta ko Aholla oli tyttöjä, jotka oli olhee nuotale lähössä, joskus kävi naisekki nuotala täällä. Kyllä talon emänät ensimmäisile kalareissuile halusit lähteäkki."

Kulteen heitto vesille 1977 (Kuva: Henri Nordberg, Tornionlaakson maakuntamuseo)

Sven-Erik Bucht, Karungi: "Pierulauta, joo. Jos istuu venheen keskellä, niin siinä on leveä lauta, joka otetaan pois silloin ko heitetään verkko, mutta ko verkko on heitetty, pierulauta laitetaan paikoilleen niin, että sille voi istua. Pierulauta on fisbräda ruotsiksi, mutta sana kuulostaa paljon kauniimalta suomeksi."

Pekka Pieti pirtissä Pekanpäässä (Kuva: Pia Suonvieri)

Pekka Pieti, Pekanpää: "Molin toisella kymmenellä alun ja niin se kulle niin se tuntu hullulta että kaks venettä oli siellä mutta soli kulle, ruottalaisten kulle soli jota net sanot vanhukseksi. Ja soli kuinka vanha, miehen tiä."

1.3 Rantanuottakalastus

Rantanuottakalastusta on harjoitettu Tornionlaaksossa hyvin pitkään. Jo 1500-luvun alussa Tornionlaaksossa vierailut Olaus Magnus kuvasi puupiirroksissaan jonkin tyyppistä rantanuottakalastusta. Rantanuottaa on käytetty myös 1900-luvulla Tornionlaaksossa. Kulleverkkoa alettiin myös käyttää joillakin apajilla rantanuotan sijasta, ja rantanuottakalastus loppui siinä vaiheessa kokonaan, kun tilalle tuli keveämpiä kalastusmenetelmiä. Rantanuottaa on Alkkulan, Vitsaniemen ja Kainuunkylän seudun kalastajien mukaan käytetty vielä 60-luvulla. Uutuudet tulivat ensin Ruotsin ja sitten Suomen puolelle.

Rantanuottakalastusta Pekanpäässä (Kuva: Pentti Lauri)

1.4 Kalastus rantanuotalla

Rantanuotalla kalastettaessa niin sanottu "taukomies" pitää kiinni nuotan toisesta päästä rannalta. Rantanuotan heittoon tarvitaan vain yksi vene, ja heitto aloitetaan ylävirran puolelta. Kalastuksen aluksi ojennetaan verkon yläpaula nuotanvetoa ohjaavalle taukomiehelle, joka ottaa sen vastaan ja juoksee rantatörmää ylös pitäen kiinni verkon päästä. Samanaikaisesti perämies aloittaa nuotan heiton veneestä toisen miehen heittäessä painoilla varustetun alapään veteen. Nuotan toinen pää soudetaan joelle päin laajassa hevosenkengän muotoisessa kaarella. Sen jälkeen nuotan annetaan kulkea alavirtaan noin reilu kilometri ja päästetään paula samanaikaisesti kuin käännetään ja aloitetaan rantaa kohti soutaminen, niin kutsuttu mairinnousutauko, suurin piirtein keskeltä nostopaikkaa ja otetaan kurssi kohti rantaa. Taukomies pitää koko ajan kiinni köydestä niin, että virta ei vie koko verkkoa mukanaan. Sitten alkaa veto, joka tapahtuu veneeltä. Taukomies tulee koko ajan lähemmäksi, ja juuri kun koko verkko on melkein vedetty kokoon, aloitetaan alapaulojen veto molemmista reunoista niin, että kala jää pussiin ja se voidaan nuotan avulla vetää maihin. (Furmark 1993.)

Pekka Pieti, Pekanpää: "Soli raskasta hommaa traakata sitä kivirekeä. Joo justtiin varmasti. Kuinka monta miestä, oliko siinä puoli kymmentä vetäjää niinko yhtä aikaa?"

Tornionjoen rantanuottakalastusta harjoitettiin suvantopaikkojen ohella myös sopivissa kivettömissä virtapaikoissa. Nuottaa on vedetty Karungissa sekä Ylitornion ja Övertorneån jokiranta-alueilla eri paikoissa, muun muassa Alkkulassa, Pekanpäässä, Hietaniemessä, Vitsaniemessä ja Kainuunkylässä. Kalastukseen osallistui useita nuottakuntia, jotka vuorottelivat nuotanvetoja. Ruotsalaiset ja suomalaiset kalastivat samassa apajassa, kuten tänä päivänäkin, jossa nyt harjoitetaan kulkuverkkopyyntiä.

Vilppu Lakkapää, Alkkula: "Meän kotitalo on yksi joka pyysi. Siinä oli semmonen kolmen talon poppoo johon Lakkapään talo kuului. Kyllä ne oli isotöisiä nämä pumpulinuotat ja niitten kunnostus ja kaikki uusimiset, aika riensi, se piti alkaa kutoa uusia välineitä että ne oli pyyntikunnossa. Se oli taloudellisesti sitte hyöty kaikile taloile, joko joku teki määrätyn metrimäärän ja ne solmittiin yhteen tai sitte tehetettiin koko nuotta jolla sitte päästiin kalastamaan."

Rantanuotan taukomiehen Pekka Anuntin työ vaatii voimaa ja kestävyyttä (Kuva: Pentti Lauri)

Vilppu Lakkapää, Alkkula: "Kyllä 60-luvulla oli vielä käytössä rantanuotat aivan täysin. Mutta 70-luku alko olemaan sitte jo, tuli nämä nailon, seki oli jo käytössä nailonrantanuotta että se keveni niin paljon. Jatkettiin vielä nailonrantanuotan suhteen ja päästiin tästä pumpulinuotasta."

Pentti Lauri, Kainuunkylä: "Ja sitten tämä porukka, jossa miekin olen ollut mukana, aloitti 40-luvulla lohenpyynnin. Silloin ei ollut Kainuunkylän alueella yhtään kullekta. Vittaniemessä niillä oli jatkuvasti kullehommat. Ja vielä myöhemmin pyysivät kultheella. Mutta sitten alkoi suomalaisetkin rakentamaan kultheita. Siinä ehkä 60-luvun puolivälissä ensimmäiset kultheet".

1.5 Kalasaalis ja sen hyödyntäminen

Kalastus on maatalouden rinnalla ollut erittäin tärkeä elinkeino Tornionlaaksossa. Parhaimpina aikoina kalastuksesta saatu hyöty on vastannut jopa 50 prosenttia tuloista. Varsinkin lohesta saadut tulot olivat elintärkeitä, mutta myös koskikylissä on siitä saatu hyöty ollut varsin merkittävää. Kalakauppaa on käyty lähialueella, mutta kalaa on myös välitetty pääkaupunkeihin, niin Helsinkiin kuin Tukholmaan.

Suomalaiset myivät usein saalinsa Ruotsiin, kun sieltä sai paremman hinnan, mutta joskus on myös ollut päinvastainen tilanne, esimerkiksi vuonna 1952, kun Helsingissä järjestettiin kesäolympialaiset. Silloin Tornionjoen lohta vietiin roppakaupalla Etelä-Suomeen. Karjapohjola toimi lohien välittäjänä Torniossa. Ahon kauppa Vitsaniemessä oli Ruotsin puolen välittäjä. Lohen kilohinta oli aikaisemmin verrattain korkea, ja usein ei edes kalastajalla itsellään ollut varaa sitä syödä, vaan kaikki myytiin. Jos oli huono kalavuosi, ei kalastaja saanut edes kauan kaivattua juhannuskalaa itselleen. Alkusyksystä kulteella pyydetty siika jäi kuitenkin yleensä kalastajien omiin tarpeisiin.

Vilppu Lakkapää, Alkkula: "Lohi on uinu ylävirthaan silloin kun pyyntiaika on ollu ja sehän on alotettu täälä luonnostaansilloinennenuhannusta. Aina oli se että talolliset haki juhannuskalan, se oli perinteinen oikeus että juhannuskalan kävi joka talo pyytämässä."

Vilppu Lakkapää, Alkkula (Kuva: Jarno Niskala)

Seppo Niemi, Ylitornio: "Kalastushan oli vielä 60-luvulla, niin sehän oli niin ko semmonen lisäelinkeino, että soli aivan selvästi kannattavaa hommaa. Tuskin niitä moottoreita ja kultheita oli, kuitenkin useamman tuhannen markan investointi niin olis kannattanut tehdä aivan seku vain."

Sven-Erik Bucht, Karungi: "Sehän oli näiden talojen kotitarvekalastusta ja sillä oli tietysti taloudellinen merkitys. Näin ei ole nyt, mutta jos siitä pidetään huolta oikealla tavalla eikä panna kulttuurikalastusta niin ahtaalla, että se kuolee, sillä voi olla merkitystä tulevaisuudessa."

Vilppu Lakkapää, Alkkula: "Silloin panthiin vesipata kuumenemhaan ja leikattiin lohesta ne isot palaset keittoon ja syötiin kaikki siitä samasta paasta ne jotka oli nuotalla sillä hetkelä. Silloin tahto olla että naisekki olit matkassa ja ei sielä ollu muutako, mie muistan että ei siinä ollu lohikeitossa perunoita muutako suola ja tietekki mausteita ja sillälaila syötiin lohikeitto. Lohi oli hyvin tärkeä ruoka, ja silloin ko tiethiin että kevvälä alkaa lohi nousta niin sitä lähethiin hakemaan särpimenjatketta väylästä ja hyvälä menestyksellä sitähän saathiin suolattua sitte pitemmäksiki aikaa. Kyllä osa suolasi aivan talvea varten kalat."

1.6 Kalojen säilytys

Suolaus oli kalan tavallisin säilytystapa. Kala aseteltiin kerroksittain suolan kanssa erilaisiin astioihin. Puiset nelikot ja tynnyrit toimivat hyvin suolausastioina. Lyhytaikaiseen säilytykseen käytettiin jääkellaria. Kevättalvella alettiin valmistelemaan jääkellareita. Talojen kellareihin paloiteltiin jääsahalla tai luonnon puisista aisoista tehdyn kuokan avulla jäälohkareita. Lohkareet kuljetettiin sen jälkeen hevosvoimalla kellareihin, joiden maalattiat olivat sahanmuhalla peitettyjä. Jäälohkareet asetettiin tiukasti kiinni toisiinsa, ja koko kellarin maa-ala täytettiin jäällä ja päälle aseteltiin vielä pienempiä jääkimpeleitä. Tämän jälkeen pantiin vielä jäiden päälle uusi sahanmuhakerros, jonka päälle sitten kalat voitiin panna. Ennen jääkellareiden aikaa saaliita pidettiin maakuopissa, ja kalojen päälle saatettiin laittaa märkiä säkkejä, jotta ne olisivat säilyneet paremmin.

Juha Alahurula ja Sven-Erik Bucht kulteenvedossa 2017
(Kuva: Jarno Niskala)

Esa Ojanperä ja Pentti Myllymäki, Karunki: "Kyllä soli tietenkin silloin sota-aikana, mie muistan äitin kotona tuossa rannassa. Se oli tehty semmosia isoja, vasittuja lohitynnyriä. Seki oli suurin semmonen puolitoistametriä halkasija semmonen tynnyri, sitte oli semmosia kapeampia, jotka olit vajaa metrin, että on se häätyny lohta olla. Sanothiin lohitynnyriksi." "Silloin ei ollu pakasteita."

Vilppu Lakkapää, Alkkula: "Ensimmäiset muistot mulla on kalastuksesta, että talvella alehtiin jäitä nostamaan, sahhaamaan. Jäitä jääkellarhiin. Ja haettiin juhannuskalat siitä. Ja piijat ja rengit lähit yöksi pyytämhään nuotta-apajalle Karjusaaren aikhaan. Silloin heitettiin rantanuottaa... hain rannasta, niinko ennen oli tämmösellä jäsenlavalla lohia, niitä oli tullu yöllä ja ne viethiin sinne jääkellarhiin jättien päälle. Ei sitä ollu muita säilytystapoja."

Seppo Niemi, Ylitornio: "Minun isällä oli kalakellari, ne myytiin kaikki, ei niitä itte raskittu syä. Mutta nyt ko sillä ei ole mithään arvoa niin se. Seitkytluvulla myytiin vielä, mutta se tuli tämä kirjolohi ja Norjan kassikala, se puotti hinnat niin alas, ettei enää kannata myyä."

1.7 Perinteen ylläpito

Kulleppynti oli voimissaan vielä kuusikymmentäluvulla, mutta seitsemänkymmentäluvulla elinkeino muuttui. Kalastushan oli tietystikin vain yksi osa jokivarren ihmisten elantoa maa- ja metsätalouden jatkeena. Maaseudun elinkeinojen murros ja maalta kaupunkiin muutto vähensivät kalastuksen taloudellista merkitystä huomattavasti. Pikku hiljaa nuotta- ja kullekalastuksen sijasta suvannoille ilmaantui vähemmän miesvoimaa vaativa kulkuverkkokalastus, joka helpotti kalastusta. Kulkuverkko saa olla korkeintaan 120 metriä pitkä, ja kalastus toimii siten, että verkko pannaan apajaan ajelehtimaan ilman, että se olisi kiinni esimerkiksi veneessä. Verkko on silmäkooltaan 50–70-millinen ja kaksi ja puoli metriä korkea. Virtasiivet ohjaavat sen kulkua yli hiekkapohjan alavirtaa kohti. Kulkusyvyys on tärkeä, jotta pohjassa uiva lohi tarttuu verkkoon. Kaksi kalastajaa hallitsee verkon laskun veteen helposti, kun toinen hoitelee aliset ja toinen yliset verkon puolet. Kulkuverkkopyynti on jatkumo vanhaan perinteeseen, joka on kalastusoikeiden omistamille manttaalitaloille edelleenkin tärkeä yhteisöllinen harrastus. Vanhaa kulletta heitetään taidon ylläpitämiseksi ja näytösluontoisesti. Kalastusta organisoidaan kuitenkin rajanylittävästi, ja kalastukseen liittyviä juhlia järjestetään talkoovoimin ja samankaltaisia perinteitä noudattaen. (Heikinmatti, 2017.)

Seppo Niemi, Ylitornio: "70-luku oli jo aika heikkoa. Silloin ei enhään kethään niinko harrastuksena alkanheet, tuli muutamampi uusi sitte net kultheet, ko net materiaalit muuttu ja oli nopeampi tehdä ja halvempia, muutampia tehthiin, mutta sittesemuuttuaivan kulkuverkkohommaksi että se on pelkkää harrastusta ennä."

Sven-Erik Bucht, Karungi: "Suureksi osaksihan tässä on kyse sosiaalisesta kanssakäymisestä, muttamyösylpeydestä, jota tunnetaan, kun voidaan yhdessä ylläpitää perinnettä. Sillä tavoin rakentuu ylpeys, jota on vaikea kuvata."

Vilppu Lakkapää, Alkkula: "Meilon nyt ko tuli tämä ajoverkkohomma käyttöön, alettiin pyytämään kaikki vanhat nuotat on jätetty riihen orsile, onneksi on säilytetty niin että niitä vanhoja välineitä on kuitenkin nähtävillä tulevillekki sukupolvile millä on pyyetty aikoinaan lohta. tämä ajoverkkopyynti ko tuli niin me saima rajajokikomissiolta luvan, ne kävivät katselmuksen täälä niinkö me sanoima että meil' on ruotsalaiset ja suomalaiset pyytämässä tässä samalla apajapaikala."

Sven-Erik Bucht, Karungi: "Bengt (Kankaanranta) on suvereeni, hän on ollut mukana pitkään, ei vielä poikasena, mutta nuorena miehenä. On kalastanut paljon ja saanut oppia isältään. Hän on siirtänyt osaamistaan meille muille, jotka otamme osaa kalastukseen. Miten tehdään rinta, miten punotaan ja miten kulle nostetaan ja miten sitä vedetään, kaikkea mahdollista."

Lähteet

- Furmark, Ola 1993. Från källkelag till gränsälvskonvention: ett bidrag till historien om en urgammal fisketradition, som hotas av utplåning. *Norrbottnens natur* : årsskrift 1993(49), 89–99.
- Granlund, John 1969, Laxfiske i Tornedalen, *Norrbottnens Museum Årsbok*
- Grape, U.L. & Tiger, Oskar 1885. Protokoll och beskrivning öfver Torneälfs karta. *Patoluetteloselvitys uittoa varten. Olof Hederydin arkisto (Haaparannan kirjasto).*
- Heikinmatti, Antti 2017. Lohen kulkuverkkopyynnillä on pitkät perinteet Tornionjoella – paikallinen pyyntikulttuuri siirtyy isältä pojalle. *Yle Uutiset* 2.7.2017. Osoitteessa: <https://yle.fi/uutiset/3-9694166>.
- Naskali, Eero 1993. Kadonnut jokipyynti. Teoksessa K. Manninen & K. Westman (toim.) *Pyyntitavat ennen ja nyt -symposium* 30.11.1993. Helsinki.
- Posti, Lauri 1978. Kulle kalastusvälineen nimityksenä. Teoksessa A. Turunen ym. (toim.) *Lännen maita ja Karjalan kyliä. Kalevalaseuran vuosikirja* 58, 1978. Helsinki: WSOY.
- Sirelius, U. T. 1906. *Suomalaisten kalastus*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Sirelius, U. T. 1919–1921. *Suomen kansanomaista kulttuuria*. Otava.
- Svenska Akademin Ordbok 2018. *Kolk. Spalt K 1865 band 14, 1936*. Osoitteessa: http://www.saob.se/artikel/?unik=K_1761-0218.BVjN&pz=3.
- Torikka, Sture 2011. Veljeskansojen yhteinen lohi. Teoksessa *Tornionlaakson vuosikirja* 47 (2011), 90–127.
- Vilkuna, Kustaa 1975. Lohi. *Kemijoen ja sen lähialueen lohenkalastuksen historia*. Keuruu: Otava.
- Vuento, Pertti 1990. *Vojakkala: Pirkkamiesten kylä : historiaa ja perimätietoa edesmenneiden sukupolvien muistoksi. Vojakkala: Vojakalan kylätoimikunta.*
- Kotimaisten kielten keskus on antanut tietoja eri sanojen alkuperistä sekä merkityksistä.

Haastattelut:

Esa Ojanperä, Karunki, Fi
Seppo Niemi, Ylitornio
Reijo Välimaa, Peksanpää
Leo Nikka, Kainuunkylä
Pekka Pieti, Peksanpää
Lennart Mansikka, Pääkilä
Birger Sundelin, Vitsaniemi

Pentti Lauri, Kainuunkylä
Pentti Myllymäki, Karunki, Fi
Sven-Erik Bucht, Karungi, Sv
Bengt Kankanranta, Karungi, Sv
Vilppu Lakkapää, Alkkula
Juho Harila, Tengeliö

www.kesasiika.com

Interreg
Nord
European Regional Development Fund

REGION
NORRBOTTEN

REGIONAL COUNCIL
OF LAPLAND

LAPIN AMK
Lapland University of Applied Sciences

TORNIOHAPARANDA

Luke
NATURAL RESOURCES
INSTITUTE FINLAND

Umeå
medalens
FOLKHÖGSKOLA

Länsstyrelsen
Norrbotten